

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen

Bulletin 2023, no. 2

Van de bestuurstafel

Het jaar 2023 loopt ten einde, en we kunnen met tevredenheid terugkijken op onze activiteiten in de afgelopen maanden. Er waren goed bezochte concerten, overdag en 's avonds, met musici uit binnen- en buitenland, zoals onder anderen de virtuoze Amerikaanse organist Nathan Laube. Ook de Open Monumentendag was goed bezocht; de relatie met het Prins Claus Conservatorium werd bestendigd door een optreden van een van hun studenten in het afsluitende concert. Ook konden we onlangs weer eens een stomme film bekijken, met net zoals vroeger een geïmproviseerde orgelbegeleiding.

Voor de 'Binnenstadskerken', het verhuurgezelschap van Martinikerk, Nieuwe Kerk en Lutherse Kerk, is tegenwoordig Friso de Boer verantwoordelijk voor de het reilen en zeilen van de Lutherse Kerk. U treft in dit nummer een interview met hem aan.

Mevrouw Gabriele Hassink- Kröning was een tijdlang voorzitter van de kerkenraad van de Lutherse gemeente, en zij haalt herinneringen op aan de tijd dat de kerk geheel kaal was, en de gemeente in de Lutherzaal kerkte. De ingrijpende restauratie werd voltooid in 1998, 25 jaar geleden.

In het traditionele oudejaarsconcert, versierd met zoals gebruikelijk olieballen en 'sap', luiden we het jaar uit en maken we de weg vrij voor het nieuwe seizoen.

Dit is het tweede bulletin van dit jaar. We hopen dat het u bevalt. Er leven binnen bestuur en redactie allerlei ideeën voor toekomstige nummers, - welke, dat zult u vanzelf merken. Hoewel het nooit aan bruikbare onderwerpen heeft ontbroken, is het soms lastig die ook hapklaar te brengen. Sommige artikelen vragen een lange voorbereidingstijd (denk aan archiefonderzoek.) Mocht u als lezer bepaalde thema's missen, of zou u over een bepaald onderwerp meer willen weten, schroom u dan niet dat te melden. Hebt u wellicht zelf ideeën over een mogelijk onderwerp of hebt uzelf iets 'in de pen', dan is dat ook welkom. Daarnaast kunnen ook elders publicaties verschijnen over onze kerk, en hoe en door wie die wordt gebruikt, waaraan we aandacht zouden kunnen besteden.

Hoe dan ook: wij wensen u een goed 2024 toe en hopen u dan ook weer bij een van onze activiteiten te kunnen ontmoeten.

Namens het bestuur,

Victor Timmer, voorzitter

Open Monumentendag 2023: een korte terugblik

Zaterdag 9 september 2023 was het weer zover: Open Monumentendag. De kerk was schoon en toonbaar, en het was gelukt een aantal vrijwilligers te vinden voor de hele dag. Vanaf 11 uur kwamen, in kleinen getale, bezoekers de kerk binnen schuiven. Vaak hief men al snel het hoofd en kwam de vraag: waarom staan hier eigenlijk twee orgels? Een andere argeloze bezoeker kwam de kerkzaal binnen, zag een orgel en vroeg zich af waarom hij dat orgel wel hoorde terwijl hij geen organist zag spelen. Het bleek dat hij niet in de gaten had dat de kerk twee orgels bevatte en dat hij niet het Van Oeckelenorgel hoorde (wat hij dacht), maar het voor hem nog onbekende Edskesorgel boven zijn hoofd. Bezoekers bleken soms nazaten te zijn van architecten of predikanten, en "wilden de kerk altijd nog eens bekijken", of men had anderszins banden met het verleden van de kerk. Zo was er een echtpaar dat de kerk voor het eerst terugzag nadat ze decennia in het Westen hadden gewoond. Kortom: we hadden ook dit keer een gemêleerd publiek met heel verschillende (maar wel positieve) reacties. Ook bleek voor diverse mensen het Lutherzaaltje een aangename architectonische verrassing te zijn.

De dag werd zoals gebruikelijk afgesloten met een concert, dat goed werd bezocht. Zoals al bijna een te handhaven traditie is geworden, krijgen studenten van het Prins Claus Conservatorium hier een (soms eerste) podium. Dit keer was het de jonge tenor Olivier Kemler, (op)gewassen in de kweekvijver van het Roder Jongenskoor, die ondanks een verkoudheid zijn mooie stem liet horen in barok (Bach), romantisch (Schubert) en moderner (Duparc) repertoire, - dit tot ieders genoegen. De temperatuur van deze nazomerse dag contrasteerde overigens sterk met de kou waarin de ik-persoon en de kraai zich bevonden in het laatste lied uit *Die Winterreise* van Franz Schubert, Der Leiermann.

Ook het zorgvuldige begeleidende orgel- en pianospel van Tymen Jan Bronda werd gewaardeerd. Hij soleerde zelf op het Edskesorgel met de Dorische toccata van Bach en met drie van diens Schübler-choräle.

Conclusie: deze dag toonde de kerk zich weer levend monumentaal erfgoed.

Wietske Koopmans/Victor Timmer

Interview met Friso de Boer

De Boer is een van de strategen achter de naam en het instituut *Binnenstadskerken*. In dit mooie gezelschap van verhuurders/beheerders/evenementenbegeleiders van de Martinikerk, Nieuwe kerk en Lutherse kerk, is Friso de Boer verantwoordelijk voor zaken betreffende de Lutherse kerk.

Hoewel afkomstig uit een niet-kerkelijk milieu, weet hij zich steeds omringd door eeuwenoude kerkelijke monumenten. Als ik hem interview is hij bezig in het secretariaat van de Stichting Martinikerk Groningen (SMG) de mooie werkkamer in de NO-hoek van de Martini.

Dit is wel een prachtplek om te werken, en dat met zulke prettige collega's! Hoe ben je aan deze baan gekomen?

Toen ik begon met studeren, - dat was in 2013 - kwam ik regelmatig in de Martini als oproepkracht, een medewerker voor koffieschenken en opruimen. Na een jaar aan de RUG ging ik *facility management* studeren – aan die term kan ik echt niets doen; de opleiding heet echt zo – aan de Hanze Hogeschool. In dat kader heb ik op Sint-Maarten heel praktisch gewerkt als stagiair. Daarna ben ik hier langzamerhand vaste kracht geworden en sinds januari 2023 ben ik verantwoordelijk voor verhuur van, en begeleiding van evenementen in, de Lutherse kerk.

Wij hebben in de afgelopen jaren meer van jouw soort functionarissen gehad in de Haddingestraat dan ze in Italië premiers hadden. Blijf jij nu een tijdje aan?

Ik heb momenteel een aanstelling van 19 uur, maar dat is eigenlijk te weinig voor de hoeveelheid werk die ik te verstouwen heb. Ik heb het echt druk, en uitbreiding van deze baan is heel waarschijnlijk. Dus het antwoord is ja, dat lijkt me heel goed.

Het is druk, zeg je. Waarmee eigenlijk?

Als mensen zoeken naar een te gebruiken ruimte in een van onze drie kerken, vinden ze op de *website* van de Binnenstadskerken ook de Lutherse kerk. Door te klikken op die kerk komen ze bij mij, m'n telefoonnummer en emailadres, terecht. Ik bespreek dan met gegadigden de ruimtes, de data, voorzieningen en zeker ook de prijs van dat alles. Als ik ze niet aan ruimte in de Lutherse kerk kan helpen, stel ik het alternatief van Martini of Nieuwe Kerk voor.

Daar hebben we een agenda voor uiteraard. Op de twintigste van iedere maand nemen we met z'n drieën alle 'verhuren' door, want dan moeten we onze hulpkrachten oproepen en verdelen. We sturen dan die jonge mensen, vaak studenten, het rooster met de geboekte data toe. Zij kunnen intekenen, en wij zijn blij als dat weer gelukt is. Die studenten doen dan het werk dat ik in 2013 ook deed: WC's schoonmaken, koffiezetten en afwassen. Ik ben nu een supervisor, en ben voor, tijdens of na afloop ook wel ter plaatse.

Ik herinner me dat bij de exploitatie van de Martinikerk bepaald is dat het karakter van het evenement niet te zeer strijdig mag zijn met de aard van het gebouw als plek van eredienst. Is er in dit opzicht iets geregeld met de eigenaar van de Lutherse kerk, de kerkenraad bijvoorbeeld?

Op de zondagochtend is er nooit sprake van verhuur *want* de gemeente gebruikt dan de kerk. Als er vroeg in de middag iets plaats mocht vinden, dan heb ik contact met Antje (*Antje van de Tak; red.*).

Terug naar dat werk, graag. Wie zijn jullie huurders eigenlijk? Ik weet van een paar vaste huurders, maar hoe ziet het totaalbeeld eruit?

Veel vaste huurders, dat is zeker waar. We hebben MAN (Musica Antiqua Nova), het LBE, het Stadsklooster, Kamerkoor Tiraña - dat is ook een koor van Tymen Jan Bronda - het Noordelijk Bach Consort, het Haydn Jeugd Strijkorkest, en nog meer. Dit najaar hebben we ook zesmaal verhuurd aan SPOT. Een enkele keer wordt de kerk gebruikt voor een huwelijksluiting, en voor uitvaarten. Er is ook wel een patroon te zien in de frequentie van de verhuur. Na mei neemt de belangstelling af, in de zomer is het echt stil, maar dan komt in september en oktober een piek. Dan breekt de tijd aan dat mensen graag weer binnen genieten of vieren.

Je studeerde facility management zei je; heb je ook praktisch nut van de opleiding in je huidige werk?

Ja wel. Zeker ook op het gebied 'integrale veiligheid' zoals mijn minor heette. Wat 'integraal' hier inhoudt, vraag je? Alle aspecten van zorgvuldig de juiste fysieke voorwaarden voor een evenement doornemen. Dat betekent allereerst de brandveiligheid, bedrijfshulpverlening en de ICT-beveiliging. Het wordt planmatig aangepakt, en daar hebben we het 'RI en E' voor: de Risico-Inventarisatie en Evaluatie.

Kun je een voorbeeld geven van veiligheidskwesties waar je mee te maken hebt?

Nog niet zolang geleden ging in de kerk de opera *Dido and Aeneas* van Purcell. Nu stelt de brandweer dat iedere bezoeker moet kunnen zitten, en in geval van nood binnen 7 minuten op straat moet kunnen zijn. En: de bordjes *nooduitgang* moeten voor alle bezoekers zichtbaar zijn. Nu waren voor dit concert veel kaartjes verkocht, het was druk en vol, en het ensemble was opgesteld gedeeltelijk in het pad naar de uitgang. Een te groot deel van de ruimte was dus in gebruik. De kerkzaal geeft een maximum plaats aan 250 mensen. Betty (*Betty Knigge-Ezinga; red*) en ik hebben toen wel ernstig gesproken met de producer van het LBE.

Heb je, nu je een tijdlang al vertrouwd bent met het gebouw, punten voor verbetering gezien of kunnen doorvoeren?

Wat kleinigheden, die overigens niet onbelangrijk zijn. Het magazijn was overvol, en soms wat chaotisch gestouwd. We hebben alle plastic gerei weggedaan en vervangen door glazen: sterk duralex glaswerk. Er is

ook een wandrek waar spullen zijn opgetast die niet onder Binnenstadskerken vallen, maar bijvoorbeeld onder de SVLK of de kerkelijke gemeente.

Dat was een van de punten. Ik zorg er nu ook voor dat de toog van de foyer leeg is en blijft. Verder was het aantal sleutels voor de deuren verwarrend groot, en hebben we dat wat gerationaliseerd.

Ik begrijp dat je wel de nodige affiniteit hebt met de prachtige omgeving waarin je werkt. Wat geeft je verder arbeidsvreugde in deze baan?

Het puzzelen met en oplossingen zoeken voor de huurders is fijn. Wensen van de huurder zo passend maken dat het gebouw kan leveren. Het contact met de mensen is zelf al fijn. Ik denk dan aan huurders, maar ook aan onze hulpkrachten, en niet in de laatste plaats mijn collega's op kantoor.

Het geeft me ook grote voldoening als ik huurders het gebouw kan tonen, het unieke karakter van zo'n schuilkerk kan toelichten, en de deur van die schitterende Lutherzaal kan openen. Dat alles geeft mijn baan een bijzonder karakter.

Ite Wierenga

Kerkrestauratie 25 jaar na dato,

Impressie van een vrijwilligster in de Lutherse kerk te Groningen

Nadat zo'n drie decennia geleden duidelijk werd dat het kerkgebouw en voorhuis aan de Haddingestraat alleen door een grondige en vakkundige hersteloperatie te redden waren, maar de daarvoor nodige geldelijke middelen ontbraken, rees de vraag hoe aan het geld te komen.

Om van deze enorme opgave af te zien werd uit nood geopperd het kerkgebouw te verkopen en als huiskamergemeente verder te gaan.

Echter dat bood geen uitkomst: meer dan een symbolisch bedrag van een gulden zou men niet ontvangen, zo legde prof. Van den Berg aan de gemeenteleden uit. Hij legde zijn visie tot herstel aan de gemeente voor, die ermee akkoord ging.

Een hectische tijd brak aan. Aan wie werd de opdracht tot restauratie gegund. Geldschieters moesten worden gezocht en met een doortimmerd restauratieplan aangeschreven en overtuigd worden.

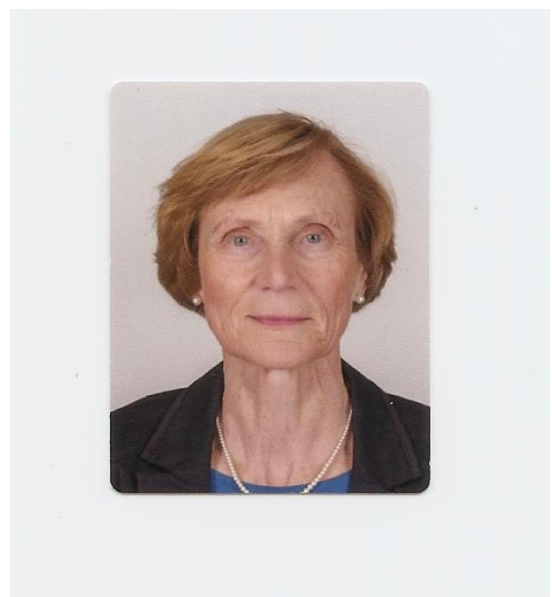
Toestemming van instanties was nodig, én de lutherse gemeente werd gesommeerd met een flinke eigen bijdrage over de brug te komen. Men ging aan de slag en organiseerde een boekenmarkt, een kerst - en rommelmarkt, oude kranten werden opgehaald en verkocht, alle beetjes hielpen. Een restauratiefonds werd in het leven geroepen. Het voorhuis en de kosterswoning kregen een andere bestemming, iets waar de jeugd terecht kon. Een jeugdhonk? Dat vreesde men.

Ondertussen vorderde de restauratie. De kerkzaal werd ontdaan van banken en de plankenvloer. Graven en zerken werden zichtbaar, wat een spookachtig gezicht opleverde. Bij die gelegenheid bracht men alle graven met naam en nummer in kaart. Een plaquette in de foyer getuigt ervan.

Een grote afvalcontainer stond voor de kerk waarin alles wat nutteloos was verdween. Zo ook een wat onbeduidend blauw bord met daarop het woord *Lutherzaaltje*. Een attente voorbijganger zag het en nam het mee om in zijn café op te hangen. Na herontdekking aldaar was hij bereid het terug te geven. Het hangt sindsdien op de oude vertrouwde plek boven de ingang van de Lutherzaal.

Maar waar konden de lutheranen de zondagse diensten vieren? De Lutherzaal bood uitkomst, in plaats van orgelspel begeleide de toenmalige organist Johan Beeftink de dienst op de piano, zoals gebruikelijk al spelend bij binnenkomst van de leden in de kerk. Helaas kwebbelden de kerkgangers meer dan dat ze naar het pianospel luisterden. Een reprimande dat hij geen entertainer is zorgde voor het respect dat hem toe kwam.

Architect Haak en professor Van den Berg

Gabriele Hassink- Kröning

betrokken de gemeenteleden onder andere bij de keuze van stoelen, die in de plaats kwamen van een aantal kerkbanken. Dat zou bij concerten een flexibele opstelling mogelijk maken. De keuze van nieuwe verlichting in de vorm van metaalachtige kokers kon de goedkeuring van de lutheranen niet wegdragen. Men wilde de oude en vertrouwde kroonluchters terug, en zo geschiedde. Buiten het kerkgebouw onderging met name het Hofje een gedaanteverandering. Twee perken voor beplanting en eromheen een bakstenen plaveisel waren het resultaat. Dat pakte in eerste instantie niet voordelig uit. Bij hevige regen liep het water naar de Lutherzaal toe. Een lang afvoerrooster bleek afdoende om het euvel te verhelpen. De restauratie was zo ver gevorderd dat de zware houten vloerplanken aangebracht konden worden, met daarop het vergrote podium. Dat gebeurde met het oog op verhuur voor concerten die in de kerk gegeven konden worden.

In de kerk, zo leerde ds. Freytag mij, spreek je van een liturgisch centrum waar de twee lutherse sacramenten bediend worden, te weten het Heilig Avondmaal en de doop.

Het gewone lutherse leven ging met aanpassingen onverminderd door. De gehele restauratie was in handen van prof. Van den Berg gelegd, die alles overzag en steeds bereid was tot uitleg, maar ook tot aansporing, als beloftes niet waren nagekomen. Zijn oprechtheid en correctheid ten aanzien van de restauratieplanning, en in het bijzonder de daarmee verbonden financiële zorg, ervoer men soms als té consequent. Uiteindelijk had hij dan toch gelijk. De kerkrestauratie is succesvol voltooid en in september 1998 werd de kerk in gebruik genomen met een feestelijke dienst en een concert. Een woord van dank kwam de inspirator en organisator prof. Van den Berg toe. Hij ontving hiervoor een schoenendoos begeleid met de woorden dat hij zich het vuur uit de sloffen had gelopen.

De beoogde orgelrestauratie was de volgende taak die zich aandiende. Een commissie werd in het leven geroepen om de kerkenraad niet hiermee te belasten.

Het was wennen aan een orgelkast zonder pijpen. Het leek een kerkzaal zonder ziel. Een koororgel was door een gemeentelid ter beschikking gesteld. Zo zorgde onze nieuwe organist Tymen Jan Bronda voor de muzikale begeleiding van de zondagse diensten.

Voortvarend en in goed overleg uitgevoerd slaagde de operatie. Tijdens een Brandenburgs Buffet vertrouwde de orgelbouwer mij toe, nooit eerder een plezierigere orgelrestauratie te hebben meegemaakt. Onderhoud aan oude historische panden houdt nooit op. In de Lutherzaal was na hevige regen lekkageschade aan het parabolen dak ontstaan. De schilder - hij had ook het Van Oeckelen-orgel voortreffelijk geschilderd - herstelde de schade meesterlijk. Terloops wist hij te vertellen dat een nieuw geschilderde kerkzaal pas na twintig jaar de juiste uitstraling heeft.

Historisch besef en perspectief voor de toekomst resulteerde in een spontane inzet van allen tijdens de lange periode van restauratie. Kerkenraad, Gasthuis- en Exploitatiebesturen wisselden informatie uit en pleegden overleg. Ook de inzet van niet-Lutheranen was aanzienlijk.

Gabriele Hassink-Kröning

Hayo Boerema en Dr Caligari

Op de donkere, herfstige zondagmiddag van 26 november ondergingen een kleine vijftig bezoekers de beelden van een 'stomme film' en daarbij zeer passende muziek. Het betrof een klassieke Duitse film uit 1920, *Das Kabinett des Dr Caligari*.

De scenaristen Mayer en Janowitz schreven het script voor deze film in de winter van 1918-19, na de wapenstilstand van de Tweede Wereldoorlog. Beide mannen waren mede door deze oorlog pacifist geworden, en schiepen een verhaal met extreme zwart-wit beelden waarop emotie traag en intens getoond wordt. Vervormde werkelijkheid, wrede en irrationele impulsen worden gesuggereerd ook door de met veel schaduwen getekende, expressionistische scenes. De film kan men zien als een van de eerste voorbeelden in het genre *horror*.

In de loop van de afgelopen 100 jaar hebben heel wat componisten zich beziggehouden met muziek bij de film, Deze zondag in november was het de Rotterdamse organist van Groningse bodem Hayo Boerema die ruim zestig minuten op twee orgels speelde, om de beelden kracht bij te zetten. Daarvoor moest hij bijvoorbeeld schilderen of verhevig een beeld dat u hieronder ziet.

Van Wagner kennen we het begrip *Leitmotiv*, een kunstige handgreep om in een muziekstuk thema's, motiefjes in te voeren als associatie met een persoon, een situatie of een gevoel. Uiteraard werd dit ook al gedaan vóór Wagner: (J.S.) Bach, Rameau. Handel en Dussek bijvoorbeeld lieten in een werk ook muzikale motieven terugkomen bij terugkomende woorden of situaties in hun programmamuziek. Hayo Boerema maakte gebruik van deze werkwijze. Steeds wanneer de perfide Dr Caligari opkwam hoorden we een donkere ostinato bas dezelfde noot krachtig herhalen. Op de jaarmarkt in het dorp waar de ellende zich afspeelt wordt gezwaard en gedanst: dat is dan te horen in de plotseling harmonischer akkoorden. Er wordt ook heel wat afgeworsteld, wat knap wordt gesuggereerd door krachtige lijnen die steeds onder en boven elkaar afwisselen. Terwijl de film draait, speelt de organist uiteraard, maar hij moet tegelijkertijd kijken op de monitor naast en boven hem, zodat voetstappen die in de film onregelmatig worden gezet ook in dezelfde onregelmatigheid op het orgel klinken. De organist bekende na afloop dat het heel interessant en mooi werken is, en dat je er heel uitgeput van raakt. We boden hem dus ruim opwekkende middelen aan voor deze boeiende vertolking van beeld in klank.

Ite Wierenga

Van de penningmeester betreffende de donateursbijdrage

Wilt u in deze periode van het 'afsluiten der boeken' nog eens nagaan of u uw jaarlijkse donatie aan onze Stichting hebt kunnen overmaken?
Heel hartelijk voor uw steun voor ons dierbare monument.

Sybren Bouwer

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen heeft als doel de ondersteuning van het in stand houden van het lutherse gebouwencomplex aan de Haddingestraat 23 te Groningen. Donateurs die minimaal € 15,- of meer per jaar bijdragen, ontvangen dit bulletin gratis.

Losse nummers zijn verkrijgbaar voor € 1,50.

Aanmeldingen als donateur zenden aan:

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen

secretariaat: Haddingestraat 21

9711 KB GRONINGEN

IBAN: NL18 INGB 0002 808331

KvK: 41011792

website: www.svlk.nl / e-mail:

info@svlk.nl

Ook dit jaar kunt u op oudjaarsdag een feestelijk concert bijwonen in de Lutherse kerk Adriaan Hoek speelt imposant werk, en dat kan hij: hij studeerde summa cum laude af aan het Rotterdams Conservatorium, en is onder andere stadsorganist van Rotterdam.

De Stichting biedt u graag wat warmes aan na het recital, en zo kunnen we gepast het culturele jaar 2023 afsluiten.

Het concert begint om 13.00, en de toegangsprijs voor donateurs bedraagt €8,-. We hopen u te zien!

oudjaarsconcert
31 DECEMBER

ADRIAAN HOEK
(STADSORGANIST ROTTERDAM)

WERKEN VAN:
BUXTEHUDE (TE DEUM)
BACH (O.M. BWV 550)
MENDELSSOHN & RGER

LUTHERSE KERK GRONINGEN HADDINGESTRAAT 23
AANVANG: 13.00 UUR

ENTREE: 10 EURO

WWW.BINNENSTADSKERKEN.NL

Colofon

Redactie:

Victor Timmer

Ite Wierenga

Voorpagina: De kerkzaal tijdens de restauratie van de negentiger jaren: De lutherse kerk in ontredde staat (zie de bijdrage van Gabriele-Kröning)

Uitgave van de SVLK te Groningen

© 2023 SVLK Groningen